

Ekungo yokupata lyomarudi go yinhwa ayi sesupike malisiro mo Namibia

Marudi go yinhwa yokupata ayi sesupike malisiro mo Namibia kapi si kuyitutorapo nayinye, nye kuyi sesupika po ntambo zongwa kukwama monoveta. Nongendeseso dokukwama mokusesupika yinhwa dina hepa kukara donongwa yipo asi nsitwe ngazi karerepo. Yipo yina karere hepero asi, nongendeseso dokuzangura yinhwa ayi sesupike malisiro kwa hepa kuliza nonoveta ntani nongendeseso dopansitwe da karera po esesupiko yinhwa ndi nomusitu negwedoko mulyo ko muzangu goyinhwa, moomu va yi singonona mongendeseso pulisiro zekungowiza nonsitwe momayukiso goyiviyauka yezanguro yitji (Forestry and Environmental Authorisations Process for Bush Harvesting Activities, 2017). Nongendeseso dina kakwamako kuvhura kudi ruganesa moku sessupika yinhwa:

Yirugana yo komawoko

Ekandanapo yinhwa moku teta nomawoko ku tompona tupu pantambo zonunu morwa kukadigopa unene nokuhepa vantu wovanzi ntani kukwata siruwo sosire. Varugani wokututura kuvatwara vakarugane noyiruganeso yoko mawoko ngamoomu makuva (nonzimbu), nombike, yisaha yokomawoko nomakatana. Mo Namibia nombike nomakuva (nononzimbu) kuga ruganesa unene mokuganda yinhwa ndi yitji. Ekandanapo yinhwa moku teta pamawoko kuvhura kukundama nsitwe momudona, unenepo nsene kapi lina karapo etarero ndi edeuro, kuvhura kuteta yinhwa neina vana dili kutamba.

- Kututura yinhwa pomawoko kuvhura kuhorowora mo eyi ava hara kuteta ntani kuresapo uwa wokukarerapo, nye kwa kara ngendeseso zo maranga mokuteta yinhwa, ntani pwa hana egwedoko mulyo ko muzangu go yinhwa ndi yitji, kuvhura kukara sirugana sondiro.
- Varugani kwa hepa madeuro go kusikiliramo yipo asi sirugana so kusesupika yinhwa vasi sikisemo nawa ntani vakwame veta zekungo sintwe noukanguki.
- Mokuninka asi yinhwa vatututira yamenasi pomadi, yisindi va hepa kuyi tura mutji ndi kuyi simamo.
- Marudi go yitji yimwe nga moomu Kankata, Musu no Musati/Mupani kuhoka hena nsene va yi tetera mevhu, yipo ya karera mulyo kukwame efiro sinka moruhura.

Nongendeseso doku sessupika yinhwa yapata ayi sesupike malisiro.

→ Sigapo yinhwa yali vongo noyitji ←

Mazana ndi malisiro kwa hepa kukara nomarudi goyitji no yinhwa yokulisiga-siga yoyi nunu neyi yoyi nene. Ya hepa kulii gaunuka mo nkedi zoku siga nompito pokatji ntani mavango gamwe yitji yokupata. Eyi kugava mauturo gokulisiga-siga goyikorama.

→ Kusesupika yinhwa monontambo ←

Kandana ezonagwiso evhu, monkedi zo kusinta pa usimbu-simbu kutunda komusitu gokupata nokukara evega lyosiporongwa

→ Yimeno ya kara mepopero paveta noku yi tetasi ←

Nsene tupu yapata unene, yihwa ndi yitji yakara mepopero paveta kuvhura nayo kuyi sesupika nsene vana mbereva awo nawopo moku gava magano.

→ Nsene kuna kuruganesa yidipageso yitji/yihwa nomutji (arboricides), kupombera mahako (foliar) ntani kukuva/ndikupayinda pedit lyositji kwayikorangeda ←

Uhungu wo yikwanohuma nokuyi ruganesa si, morwa ayo kupupa kumwe nevhu nsene mvhura zina rokoko no kukasika komaruha aga vadira ku tambesera.

→ Nomuramba da kukutira kwahwa kukara no yitji yo yinzi yo yinene ←

Nongendeseso veta wiza kwa tanta asi yitji no kuyi sesupikasi monda zo nometera 100 pepi no mukuro. Esesupiko yinhwa pepi nomukuro hepero momavega gapata yinhwa, nye kwa hepa kusigamo yitji yo yinzi kupita mavango gopepi. Mulyo unene mokusiga yitji yoyi nene kono ntere domukuro. Yitji eyi vapulisira kuyi tetako nayinye kono ntere domukuro nampili yoyi nene kuyi tambura asi Prosopis.

→ Edeuro lyo varugani mulyo unene komeho zokutameka kuteta yinhwa ndi yitji ←

Varugani va hepa kudiva asi yitji musinke nava teta neyi nava dira kuteta. Nombunga do varugani da hepa kukara megendeseso, yipo asi eteto yitji yepuko validimburure no kulivapukurura.

Eruganeso nomahina dokomawoko

Eruganeso nomahina dokomawoko nazo nkedi zimwe moku sesupika ndi kuteta yinhwa/yitji, omu no mahina dokukwata ndi dokusindika ava diruganesa mokuteta yinhwa. Ngendeseso ezi kuvhura kuzi ruganesa mezanguro nokuragana nondya doyorama/yimuna, makara no nomuzangu dopeke, morwa ureru moku horowora mo ntani kutompoka unene kupitakana mokuruganesa mawoko pwelike. Yiruganeso yokorutjeno ndi yononkondo, nga moomu sisaha sekehina, yitetesela yitji no yisaha yokusindika, kurugana nawa po kuyiruganesa vantu vadeura. Mokuyigwana kuvhura kudigopa ntani kwa hepa vantu vavali ndi kupitapo mehina limwe, mokusesupika yiponga yo kuremana ndi kuwapukurura esikomo sirugana.

- Yisaha yokusahesa yokuyukilira neyi yokuvindama kuyi rugana moomu mosirongo setu ntani kuyi ruganesa unene moku tetesako yinhwa/yitji mo Namibia.
- Nomahina dokomawoko ureru moku horowora paku teta, nampili ngoso, Nomahina dokomawoko kwa hepa kudi ruganesa vantu vadeura nawa, moku kandapano yiponga yoku liremeka paku ruganesa nomahina ntani moku pira kuteta yitji eyi vanapiri kutambesera.
- Erukuruganesa nomahina doko mawoko moku sesupika yinhwa/yitji ndiro moku kandapano yinhwa yoyi nzi yiposi mulyo egwedereko komuzangu go yinhwa/yitji.

Eruganeso nomahina dononene

Yinhwa yokupata ayi sesupike malisiro kuvhura kuyi sesupika mokuruganesa nomahina donene va tura komakoso edi adi gendi pwadene ntani da kara nomatemo, noyisaha, noyikakonde, neyi ayi koko, ayi mbirumuka noyiruganeso yopeke.

Nongendeseso dokuteta yinhwa nonomahina unene po kwa kara nositambo sokuzangura ndi kututura yinhwa pontambo zonene. Etuturo yinhwa nonomahina kuvhura kulisikisa mo pokuruganesa yiruganeso yokulisiga-siga, nga moomu nomahina da kara noyihupuro, karudipa, yizangwiliso yitji, yitetesela yokugenda pwayene, yisimiso ya kara nosisaha ndi yikakadeko yokutetesela ayi ruganesa mawoli, mabure, noyisindiki yitji ndi yihwa.

Nonkedi dimwe dokuruganesa nomahina do nonene kwa di zeresha momunene momaikonenturugano wezanguro mokabuke zekungo yinhwa mo Namibia (Harvesting Technologies for Encroacher Bush in Namibia Booklet, GIZ 2015).

Eruganeso nomahina kukwama yiruganesa yoku lisigasiga nga moomu evega, mukoso, yihpewa, sinano soku ka sika komarandesero nelimburuko lyo veta zo nsitwe.

Essesupiko yinhwa yokupata ayi sesupike malisiro moku ruganesa nomahina dono nene kwa hepa varugani vadeura no kukara no udivi woku ruganesa nomahina yipo asi nsitwe kapi vazi zonagure. Nsene kapi vana ku kudiruganesa nawa nomahina mosirugana moomu yawapera, no mahina dononene kukara siponga koyitji eyi vadira kuhorowora, kuzonagura evhu mahudi gompire, enyateko nomusi gokutundilira komaholi, noyinka yepopero, mokatji kayimwe.

Eruganeso yinamwenyo

Esessupiko yinhwa/yitji payinamwenyo kwa tamba moku ruganesa yikwa mwenyo moku sessupika yinhwa/yitji, nga moomo yikwa mbakteli, yimuna noyi korama yoyinzi yitepururemo yinhwa ntani mundiro moku sessupika yinhwa.

Mokuruganesa yikorama ndi yimuna eyi ayili mahako nga moomu yikorama yo mowiza, yikombo no nonzwi uwa unene mokuyi ruganesa mevango vatutura yakuhara kutengwiramo yinhwa oyo vagusiremo.

Esesupiko yinhwa/yitji payinamwenyo kuvhura hena kuli ruganesa pokuruganesa yinamwenyo yoyinunu ngamoomu uuli womahako. Nye makambadaro mokuruganesa uuli womahako moku rwanese evhuko yihwa kapi ya tompona dogoro papa ngesi. Tumbumburugona nato kuvhura kutu ruganesa mokuninka mboresa zoyininke eyi vateta, yisindi nonondandani.

Uuli womahako noyinarwenyo yokuretesa po mauvera koyimeno, kapi va yi konakona pakuzulilira ntani kapi va yi gwanena umbangi, kuvhura nayo kuyi ruganesa moku sesupika yinhwa/yitji komeho oko.

Eruganeso mutji

Nkedi zoku sesupika yinhwa/yitji pokuruganesa mutji, kwatamba moku tura mutji pomadi, nokoyihako ndi mevhu moku dipaga yinhwa/yitji. Mutji ogo kwa divikwa asi yidipageso yitji (arboricides), kwakara noyininke ayi dipaga yinhwa/yitji. Kupombera mutji yitji yizo nkedi za divikwa po unene ezi ngava ruganesa nare vanandima moku dipaga yinhwa/yitji, nye kwa zi mona asi siponga ntani kwato kuhorowora mo yinhwa/yitji eyi vana hara kudipaga, mokonda zeyi, kwa yisilika veta zengendeseso wiza (Forest Regulations of 2015) kukwama veta zo wiza (Forest Act of 2001), kwa horoworamo tupu marudi gongandi go mutji vapulisira moku ruganesa kudipaga yinhwa/yitji. Mukoso geruganesa mutji kukwama kevango eli vaku geruganesa, mpato zoyitji, unene no ununu no marudi goyinhwa, rudi rwevhu mokangilingili, no mutji vana kuruganesa.

Eruganeso Mutji kuvura kuguruganesa pononkedi edi dina kuku kwama ko:

- Kukuva mevhu
 - Epombero mutji komahako
 - Kukuva komadi noyisindi
- Noveta do nsitwe kwa tanta hena asi ntudi nomutji vapulisira ko yinhwa/yitji yido doku kuvhura kuruganesa.